

LA POLÍTICA I EL PODER AL SI DEL FEDERALISME INTEGRAL DE DENIS DE ROUGEMONT: LES REGIONS COM A ENS PRINCIPAL DE PARTICIPACIÓ CIVICOPOLÍTICA

Joan Alfred Martínez i Seguí
Universitat de València-Estudi General

Des de l'òptica de Denis de Rougemont, la política cal entendre-la, abans de res, com a política de la persona en relació comunitària, és a dir, com "l'art d'aménager une cité pour que tout homme y trouve sa chance d'être humain".¹ Tal enfocament centrat en la garantia de la dignitat humana i de les possibilitats de desenvolupament de l'ésser humà situa a Rougemont, al bell mig del segle XX, com un puntal ferm en la fonamentació de la filosofia dels drets humans dins del corrent de l'humanisme d'inspiració cristiana. En aquest sentit, la seua actitud federalista postula la necessària transformació de la raó d'Estat –dels fins uniformitzadors excloents a l'interior i de conquesta cap a l'exterior– en uns fins cívics de la persona. I això, en concordància amb Charles Péguy, el qual, amb anterioritat, també denuncià el discurs del poder totalitzador de l'esquerra i de la dreta que anteposen la "mecànica" de l'assoliment o de l'exercici del poder estatal a la "convivència humana", ço és, a una vera comunicació, comunitat i comunió dels éssers humans.²

Així, doncs, aquest canvi imprescindible, des de la puixança col·lectiva i l'acreixement del prestigi i potencial economicomilitar de l'Estat-nació cap a la salvaguarda indissociable de les llibertats personals i de les responsabilitats cíviques al si del model federalista, centra el nucli de la filosofia política rougemontiana.³ "C'était le défi que ma génération affrontait dans les années 30. Les nazis, les fascistes, les communistes tentaient de donner des solutions, que nous jugions fausses, à ce problème fondamental que les démocraties ne voyaient même pas: le problème de la communauté".⁴ Puix, com des d'una sensibilitat parella asseveraria María Zambrano sobre el traç filosòfic orteguian: "Si se hubiera de definir la democracia podría hacerse diciendo que es la sociedad en la cual no sólo es permitido, sino exigido, el ser

---

¹ Denis de Rougemont, "À hauteur d'homme", a *Réforme*, 1 de juny de 1946.

² Evangelista Vilanova, *Història de la teologia cristiana. Vol. III: segles XVIII, XIX i XX*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya/Herder, 1989, p. 473.

³ Denis de Rougemont, *Vers une fédération des régions* (1958), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont. Écrits sur l'Europe* [Christophe Calame, ed. lit.], Éditions de la Différence, París, 1994, t. III, vol. II, p. 219.

⁴ *Idem*, *Dépolitiser la politique* (1971), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, op. cit., t. III, vol. II, p. 364.

persona”.⁵ Tal decisiva reorientació personalista i comunitària comporta, de forma indefugible, unes noves concepcions de la política, el poder i la ciutadania democràtica, les quals, tot seguit, tractarem de desxifrar.

En política, l'autor de Neuchâtel pren com a punt de partida un principi inequívocament pertanyent a la idea calvinista de ciutat: “la política del pessimisme actiu o de l'activisme sense il·lusions”.⁶ Actitud política que, en concomitància amb la d'un E. Mounier determinat pel seu “optimisme tràgic”⁷, enfonsa les seues arrels en l'afirmació cristiana d'un Déu transcendent i trinitari. Dogma de la Trinitat que apareix així, per translació analògica, en teoria bàsica d'una ètica solidària i d'una política pluralista de la persona, on la plena realització de l'ésser humà sols s'abasta en la comunió, en el compartir i, en definitiva, en la recíproca obertura a l'altre.⁸

Amb aquesta visió protestant com a rerefons, podríem mostrar la captació del fenomen polític en Rougemont a mode de punt central d'un conjunt en moviment dialèctic, conjunt que constitueix el fet social integral. Tal caracterització s'ateny amb una doble aproximació successiva.

Abans de res, l'observació del dinamisme de la política, que situa en el seu centre la persona i, alhora, aquesta última que ubica la comunitat al seu interior, amb la qual cosa es forma un cercle de compromisos enllaçats. Els següents dos textos ho evidencien amb claredat. En primer lloc: “La révolution que j'appelle, qui fera seule l'Europe, [...] consiste, en remarquable analogie avec la Renaissance et ses étapes, à déplacer le centre du système politique, non seulement de la nation vers l'Europe, mais encore vers l'humanité dans son ensemble et en même temps vers la personne”⁹. En segon terme: “La conquête de la personne, [...] pour situer en ce centre de l'homme le centre de la société”.¹⁰

I, seguidament, la irrupció de la vocació política de l'home (on s'insereix l'ètica de la persona) en la cruïlla entre la vocació material (el treball i l'economia) i la vocació espiritual (l'esperit, la cultura i la religió). Aquesta relació dialèctica en contínua fluctuació, palesada als escrits rougemontians des dels anys trenta, vindria a

---

⁵ María Zambrano, *Persona y democracia. La historia sacrificial* (1958), Barcelona, Anthropos, 1988, p. 133.

⁶ Bruno Ackermann, *Denis de Rougemont. Une biographie intellectuelle*, Ginebra, Labor et Fides, 1996, vol. I, p. 237.

⁷ Cf. Agustín Domingo Moratalla, *Un humanismo del siglo XX: el personalismo*, Madrid, Cincel, p. 95.

⁸ Gisbert Greshake, “Política y Trinidad”, a *Selecciones de teología*, nº 140 (1998), vol. 37, pp. 352-353.

⁹ Denis de Rougemont, *Dépolitiser la politique* (1971), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, op. cit., t. III, vol. II, p. 363.

¹⁰ *Idem*.

enriquir-se just en el lllindar dels anys setanta, moment en el qual, en sintonia amb la naixent ecoètica, s'afegeix un nou factor al si d'allò eticopolític: l'ecologia.¹¹

Discernida doncs l'estructura bàsica de la política federalista, adaptada a l'esdevenir d'una societat dinàmica en transformació constant, aquesta no estaria completa si no consignàrem els principis rectors del seu funcionament. Alguns d'ells, a excepció del de subsidiarietat (que per raó de la seua importància tractarem més avant, en relació a la divisió del poder sobirà de l'Estat), foren enumerats per Rougemont en una llista oberta, ja de bell antuvi, el 1947.¹² Això sí, sempre després d'una assenyada contemplació de l'experiència federal a la seua Suïssa natal i en referència a l'aleshores incipient projecte europeista. Aquests principis rectors són els següents:

1. La federació no pot nàixer més que de la *renúncia a tota idea d'hegemonia organitzadora*, exercida per algun dels Estats que hi formen part. La unió buscada a través de mitjans imperialistes esdevé unificació forçada i, per tant, caricatura d'una vertadera unió.
2. El federalisme no pot sorgir més que de la *renúncia a tot esperit de sistema*. Car federar no és posar en ordre segons un pla geomètric a partir d'un centre o d'un eix; federar, és, simplement, concertar en conjunt, compondre, tant bé com mal des de l'òptica racionalitzadora, aquestes realitats concretes i heteròclites que són els Estats, les regions econòmiques, les tradicions polítiques... En definitiva, és coordinar-les atenent a llurs trets particulars, tractant a la vegada de respectar-los i d'articular-los en un tot.
3. *El federalisme no coneix el problema de les minories*. Mentre que el totalitarisme suprimeix el problema en eliminar les minories dins d'un sistema quantitatiu, el federalisme prima la qualitat. És així que s'entén just, per exemple, atorgar els mateixos drets de la majoria a les minories.
4. La federació no té per finalitat borrar les diversitats i fondre totes les nacions en un sol bloc, ans al contrari, *salvaguardar llurs pròpies qualitats*. No apareix ací la

---

¹¹ “Le choix politique désormais consiste à ordonner, dans tous les cas de conflits, la Puissance de l'État à la Liberté de personnes, et la Croissance matérielle à une Sagesse équilibrante. Or, nous découvrons depuis peu que ce choix politique se confond avec le choix écologique. L'écologie est le carrefour obligé par lequel passent toutes les options de la politique au sens de stratégie de l'humanité”. *Idem*, “Préface 1972”, a *Penser avec les mains* (1936), París, Gallimard, 1972, pp. 16-17. Carmen Velayos data el sorgiment innovador de l'ecoètica en els anys setanta del segle XX; “La ecologización de la ética”, a *Isegoría. Revista de Filosofía Moral y Política*, nº 32, juny de 2005, pp. 5-6.

¹² Denis de Rougemont, *L'Europe en jeu* (1948), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, op. cit., t. III, vol. I, pp. 31-39.

tolerància en un sentit negatiu, sinó el desig que cada membre federat accepte el repte de donar el millor de si mateix, a la seua manera i segons el seu geni.

5. El federalisme se sustenta sobre *l'amor a la complexitat*, per contrast amb el simplisme brutal que denota l'esperit totalitari. La vitalitat cívica d'un poble, una rica complexitat en interacció, configura la condició essencial de les llibertats personals, de tal forma que la política federalista no és res més que la política tot just, l'art d'organitzar la ciutat en benefici dels ciutadans. Per la seua part, els mètodes totalitaris cultiven l'antipolítica, la supressió de les diversitats per incapacitat de compondre-les en un tot orgànic i viu.
6. Una federació es constitueix amb *un acostament constant*, amb una aproximació de les persones i dels grups, i no per mitjà d'un centre o per l'acció unívoca dels governs.

Com veiem:

“l'idée fédéraliste est très simple, mais non pas simple à définir en quelques mots, en une formule. C'est qu'elle est d'un type organique plutôt que rationnel, et dialectique plutôt que simplement logique. [...] Elle cherche [...] le secret d'un équilibre souple et constamment mouvant entre les groupes qu'il s'agit de composer en les respectant [...]. On ne saurait trop insister sur ce double mouvement [...], sur cette interaction, cette dialectique, cette bi-polarité, comme on voudra, qui est le battement même du coeur de tout régime fédéraliste”.¹³

La constatació de la dificultat i l'ambigüitat a l'hora de conceptualitzar el federalisme, s'ha convertit, en efecte, en un tòpic d'obligat esment per als estudiosos. I, no debades, ho és més si cap en el cas del federalisme integral, el qual buscant una visió global de l'activitat humana i rebutjant qualsevulla sistematització tancada, s'aboca a una definició dialèctica solament aproximativa, però en permanent enriquiment. De fet, i ja per a cloure aquesta qüestió dels principis federalistes, cal assenyalar el desenvolupament posterior de l'aportació rougemontiana en aquest punt, per obra, sobretot, d'autors com ara Guy Héraud i Ferdinand Kinsky. Aquests, aprofundint les perspectives originals de Rougemont, però també d'Alexandre Marc i de Robert Aron, clarificaren i recomposaren una taula reduïda de quatre axiomes federalistes: autonomia, cooperació-solidaritat, participació i subsidiarietat.¹⁴

Passant, per tant, a una segona fase de l'anàlisi, ens circumscriurem a esbrinar la nova noció de poder, lligada a la visió federalista de la política. Inevitablement, per al

---

¹³ *Ibid.*, p. 33.

¹⁴ Sobre aquesta classificació de Guy Héraud, vegeu Argimiro Rojo, *El modelo federalista de integración europea: la Europa de los estados y de las regiones*, Madrid, Dykinson, 1996, pp. 38-56; així com Attilio Danese, *Il federalismo*, Roma, Città Nuova, 1995, pp. 100-127.

pensador neuchâtelés, aqueix poder a exercir en la praxi de la federació no és altra cosa que el producte del susdit “desmantellament” de l’Estat-nació i de la seua correlativa sobirania absoluta.

Sorgits a partir de la segona meitat del segle XX, sens dubte, el procés d’integració transnacional –principalment exemplificat en la construcció d’unes institucions europees supranacionals–, sumat a la concomitant i complementària regionalització interna dels Estats nacionals, així com als múltiples efectes de l’actual globalització econòmica sobre les estructures clàssiques de l’Estat democràtic de dret i del seu model de ciutadania han ajudat, tots plegats, a consagrar el tòpic, ja acceptat per tothom, de la crisi de la sobirania única, suprema i indivisible de l’Estat-nació. Això que se’ns apareix a hores d’ara com un referent empíric ineludible, no semblava una qüestió tan clara i pacífica en plena Guerra Freda, abans de la caiguda del mur de Berlín l’any 1989. Nogensmenys, de forma pionera i meritòria, l’impuls ideològic del federalisme integral de la segona postguerra ensems a d’altres corrents propiciadors d’un multilateralisme federatiu a nivell de relacions internacionals han contribuït en gran mesura a consolidar un horitzó utòpic alternatiu al de la raó d’Estat. De tal forma que aquesta crítica al paradigma estatalista clos sobre si mateix ha anticipat el magma conceptual en què troben origen termes polítics que ja comencen a fer-se habituals entre nosaltres, com el de “sobirania compartida”, “principi de subsidiarietat”, “governança multinivell”, “ciutadania fragmentada” encara que preservadora de la universalitat de drets, “visió pluralista de l’ordre constitucional” distant de la visió monista kelseniana de l’ordenament jurídic estatal...¹⁵

Ara bé, pel que fa específicament als hereus del moviment personalista *Ordre Nouveau* –com és el cas de Rougemont –, aquest enfocament federalista respecte a la necessitat de dividir i repartir el poder sobirà de l’Estat, no exempt d’un cert regust doctrinari en la seua fidelitat a l’obra de Proudhon, es percaça fàcilment fins als seus mateixos orígens a la dècada de 1930. Tot i no deixar de reiterar-se sovint en textos i moments històrics posteriors.

“J’ai sous les yeux une page ronéotée qui doit dater de 1936. Il s’agit d’un «Programme présenté au Mouvement personnaliste par l’*Ordre Nouveau*». Ses articles se retrouveront, parfois presque identiques, dans les rapports et manifestes européens de la Résistance (1944), du Congrès fédéraliste de Montreux (1947) et du Congrès de

---

¹⁵ Vegeu DD. AA., “Civisme et citoyenneté”, a *Où en est l’Europe aujourd’hui. Premières Rencontres Denis de Rougemont* [François Saint-Ouen, ed.], Ginebra, Centre Européen de la Cultura, 1995, pp. 15-28; i també Claus Hässig, “Denis de Rougemont: de l’Europe des régions aux nouvelles formes de citoyenneté”, a *Swiss, made: la Suisse en dialogue avec le monde* [Beat Schläpfer, dir.], Carouge/Ginebra, Zoé, 1998, pp. 317-326.

l'Europe à La Haye (1948). Voici les articles 9 à 13: «IX. – À l'étatisme totalitaire, nous opposons le fédéralisme politique et économique, seul régime capable de sauvegarder les libertés et de prévenir les guerres totales. X. – Dans l'ordre politique, le fédéralisme ne peut se constituer que sur la base des communes autonomes et des communautés régionales. [...] XIII. – L'État ne doit pas être au-dessus des personnes, mais à leur service; il doit être fort dans son domaine limité». Voir aussi le n° 15 de l'*Ordre Nouveau* intitulé «Par-dessus les frontières. Vers le fédéralisme» (novembre 1934)".¹⁶

El mateix Rougemont escriuria en 1970:

“Dans une page essentielle de son *Principe Fédératif*, où Proudhon estime qu'il «résume toute sa science constitutionnelle», je trouve cette proposition: [...] *Ne rien laisser dans l'indivision*: grande maxime, qui conteste un monde, celui de la République une et indivisible des Jacobins, de l'Empire napoléonien qui la continue, et des totalitaires du XXe siècle qui l'achèvent. Il ne s'agit donc, pour Proudhon, ni de décentraliser, ni de déconcentrer (est-ce différent?), ni de déléguer les pouvoirs de l'autorité centrale. Mais très exactement de séparer, de diviser, de partager. Seulement, Proudhon s'en tient à un partage ou répartition du pouvoir entre les échelons géographiques: commune, province (région), fédérations restreints, enfin fédération de fédérations (Europe)".¹⁷

És doncs assumint aquestes idees exposades sobre la política i el poder com la filosofia social i política de Rougemont basteix la noció de federació a tall d'una estructura de poder pragmàtica però no tecnocràtica, participativa i solidària, oberta i democràtica. Perquè “il n'y a plus aujourd'hui de vrai pouvoir s'il n'est compris et assumé par le citoyen, [...] La maxime de contrainte ne peut conduire qu'à la dissolution de toute communauté, parce qu'elle exclut en fait et par avance l'idée de concertation et le libre débat, seul capable de créer l'union”.¹⁸ La relació federativa s'entén, doncs, a mode d'*una comunitat de comunitats orgàniques i, alhora, autònomes, on cadascuna d'elles s'organitza en una democràcia de la participació i la previsió*.¹⁹ A més a més, en el plànol de les estructures polítiques (com també en el de les econòmiques) el federalisme es vertebrava en una dinàmica de baix cap a dalt, és a dir, d'allò local a allò continental o, fins i tot, mundial, desdenyant així el que va d'allò nacional a allò internacional.²⁰

En aquest context podríem parlar d'una teoria de conjunts socials o de cercles concèntrics comunitaris, que eixamplen, de forma progressiva, la xarxa d'una

---

¹⁶ Denis de Rougemont, *Journal d'une époque (1926-1946)*, París, Gallimard, 1968, p. 107.

¹⁷ *Idem*, “La région n'est pas un mini-État-Nation”, a *L'Europe des régions II*, Ginebra, Institut Universitaire d'Études Européennes, 1970, pp. 37-38.

¹⁸ *Idem*, *Notes pour une éthique du fédéralisme* (1979), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. II, p. 683.

¹⁹ *Idem*, *Manifeste écologique pour une Europe différente* (1978), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. II, pp. 587-588.

²⁰ *Idem*, *Fédéralisme et nationalisme* (1954), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. I, p. 233.

democràcia ascendent, de caràcter tant representatiu com participatiu. Una democràcia federalista substancial que potencia el vessant espiritual de compromís més encara que el polític.²¹ És així que es comprén inclús, el reconeixement de grups i formacions socials, més o manco estables, fornits tal volta de personalitat jurídica, però que, per llur caràcter singular, tenen capacitat d'acció, poder efectiu i, àdhuc de vegades, representació institucional.²² A saber, la parella o la família nuclear, el barri, l'associacionisme cívic, les corporacions professionals, les Esglésies o representacions institucionals de les religions... en fi, tot allò que conforma l'anomenada societat civil. En tot cas, la distinció entre els àmbits privats i públics de relació social resta clara dins l'atenuació que realitza el personalisme pel que fa a la separació radical del liberalisme clàssic; com s'observa en el següent text al referir-se a la família com a comunitat natural:

“Le lieu où la personne se forme en s'actualisant est le groupe le plus proche réunissant librement les individus: la *commune*, l'*entreprise* (pas la famille, car celle-ci s'identifie au clan, et l'individu occidental est apparu au moment où il s'arrachait au clan). Mais beaucoup d'entreprises, de projets, de tâches, dépassent par leurs dimensions la commune et la petite entreprise. Alors, il faut passer aux *Régions* (définies par leurs fonctions) puis aux associations de Régions vers des *Fédérations continentales* ouvertes sur le Monde. Cette construction de bas en haut est proudhonienne certes, mais pas en vue de détruire l'Etat. Seulement de le répartir. 3 février 1972”.²³

D'aquesta manera, a l'engranatge pròpiament politicoinstitucional d'aquesta entitat federal, “la regió” adopta el paper protagonista, en detriment de l'organització estatal.²⁴ *La regió és concebuda com a ens principal de participació civico-política,*

---

²¹ L'aclariment d'aquesta afirmació podria ser explicitada, de manera exemplar, per Mounier: “Non è nelle urne, o sulle strade, che si gioca la sorte della persona, è innanzitutto in ciascuno di noi”. Emmanuel Mounier, “Les deux grandeurs”, a *Esprit*, n°44, 1936, p. 153.

²² Attilio Danese, *Il federalismo*, op. cit., pp. 118-123.

²³ Denis de Rougemont, *Inédits. Extraits de cours choisis et présentés par Jean Mantzouranis et François Saint-Ouen*, Neuchâtel, La Baconnière, 1988, p. 124.

²⁴ Aquest paper destacat de les regions en el projecte federalista rougemontianà prendrà cos a partir de la dècada de 1960. En aqueix moment, la idea fins llavors difusa d'assentar la federació sobre la base de comunitats locals i regionals, de forta empremta proudhoniana i ja present en ell des dels anys trenta, prendrà vertaderament cos a la llum d'una sèrie de fets: arran la no aprovació de la CED (Comunitat Europea de Defensa) el 1954, el decebedor fracàs de la confiança depositada en la força transformadora dels Estats-nació com a motor de l'estratègia federalista de construcció gradual d'Europa; la inusitada espenta que les reclamacions regionalistes (de caire econòmic, ètnic, cultural, polític...) i els seus correlatius moviments reivindicatius van adquirint, arreu del Vell Continent, durant aquella època; el sorgiment d'una extensa literatura regionalista, encara que sols parcialment federalista, encarada a la presa de consciència identitària i dels interessos territorials propis enfront de l'Estat; la posada en marxa de les primeres experiències de cooperació institucionalitzada entre regions frontereres pertanyents a distints països, com ara la pionera *Regio Basiliensis* (1963) entre Suïssa i dos Estats membres de l'aleshores CEE, Alemanya i França... Tant és així que no sols la tasca d'estudi i divulgació de l'emergent regionalisme europeu, sinó també la meta llunyana d'una federació de regions a Europa, van ser impulsades per Rougemont, amb decisió, des de Ginebra, a través del Centre Europeu de la Cultura i de l'Institut Universitari d'Estudis Europeus.

circumscriu, a la vegada, per criteris socioeconòmics i etnicoculturals.²⁵ Tanmateix, seria un gravíssim error confondre la regió amb un mini Estat-nació.²⁶ No es tracta, en cap cas, d'un renovat poder unívoc en miniatura, exercit sobre tots els dominis claus (polític, econòmic, social i cultural). Ben al contrari, es perfila com un nivell més, però amb caràcter reeixit, en l'escala de divisió del poder atenent a les realitats humanes. La regió es defineix, doncs, per mitjà de dinamismes combinats de resultats variables; és a dir, com una unitat funcional de geometria variable.²⁷ D'ahí es deriven dues conseqüències fonamentals. Abans de res, la seua especial adequació, fins i tot més enllà del marc estatal, per a organitzar la cooperació entre territoris transfronterers. Ja que, en definitiva, "*une unité politique [federalista] se définit non plus en termes de limites, mais en termes de rayonnement, non plus par son indépendance mais par la nature et la structure de ses relations d'interdépendance*".²⁸ I, segonament, la conveniència de no reconèixer cap dret de secessió a les regions dintre de la constitució federal.

¿Però, com realitzar aqueix repartiment del poder garantint la dialèctica de la unitat en la diversitat, única capaç d'assegurar el pluralisme i la solidaritat responsable al si de la comunitat? A parer de Rougemont, sols ho pot fer possible la posada en pràctica del "mètode federalista" a partir del que és el seu mateix nucli: el principi de subsidiarietat.²⁹ Tal axioma nuclear en la seua filosofia política i social, ens remet a aqueixa nova mentalitat ja enunciat: la necessitat de pensar per problemes i no per Estats-nació. En conseqüència, el principi de subsidiarietat ens dirigeix a buscar el *nivell de decisió* adequat a les *dimensions* de la tasca considerada (nivell local, regional, estatal, continental o mundial). Això sí, sempre donant prioritat al nivell inferior sobre el superior, el qual té una especial funció d'ajuda i d'intervenció auxiliadora en pro del primer.³⁰ Tant és així, que Chantal Millon-Delsol emfasitza la paradoxa antitètica que

---

²⁵ Quant a la determinació conflictiva de la noció de "regió", vegeu Santiago Petschen, *La Europa de las regiones*, Barcelona, Institut d'Estudis Autonòmics, 1992, pp. 23-58.

²⁶ Denis de Rougemont, "La région n'est pas un mini-État-Nation", *op. cit.*, pp. 31-40.

²⁷ Denis de Rougemont, *Lettre ouverte aux Européens* (1970), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. II, p. 333.

²⁸ Denis de Rougemont, *Vers une fédération des régions* (1968), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. II, p. 219. El subratllat és de l'autor suís.

²⁹ Aquest principi fou teoritzat originàriament per la doctrina social de l'Església catòlica. Així, apareix en la seua formulació clàssica als números 79 i 80 de l'encíclica *Quadragesimo anno* (1931) de Pius XI. Text papal que, a causa del seu caràcter eminentment social i fidel a la tradició anticapitalista catòlica (alhora connotat d'un anticomunisme palmari), fou rebut pels jòvens personalistes com un document "socialista" proper al pensament federalista de Proudhon i recolzador de llurs arguments en contra del "desordre establert". Vegeu Michel Winock, *Esprit. Des intellectuels dans la cité (1930-1950)*, París, Seuil, 1996, p. 39.

³⁰ Denis de Rougemont, *L'un et le divers* (1970), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, *op. cit.*, t. III, vol. II, p. 241. Per la seua part, Dusan Sidjanski, amb un cert accent liberal, afeg que la subsidiarietat

hom troba entre un deure de no ingerència de l'autoritat superior, que garanteix l'autonomia del nivell inferior de decisió, i, alhora, un deure d'ingerència de dita autoritat superior per a salvaguardar la unitat i la solidaritat social.³¹ Al capdavant, el federalisme es configura a l'estil d'un procés de conciliació de la unitat en la diversitat dins d'una estructura de vigilàncies i equilibris, on tot poder no és més que relatiu, limitat pel pes i pel control de diversos contrapoders.³²

És per això que la “federació de regions”, predicada per Denis de Rougemont i desitjada en benefici d'Europa, es resol, en síntesi, amb un disseny com el que segueix:

“Convergences et diversification, exigence simultanée de plus grandes unions supranationales et de plus petites unités infranationales, solidarités et autonomies: ces deux mouvements contraires se prononcent en même temps, résultent en partie des mêmes causes, et entraînent des effets complémentaires, j'entends le dépassement de l'Etat-nation à la fois par en haut et par en bas, d'une part, vers des Fédérations continentales et, d'autre part, vers un fédéralisme régional”.³³

Així, de conformitat amb el parer de l'escriptor suís, Santiago Petschen opina que, pel que respecta a les regions, la seua millor manera de col·laborar a bastir Europa en benefici propi és aprofundint en una construcció orgànica, solidària, amb majors quotes de democràcia i regida pel principi de subsidiarietat.³⁴ En aquesta línia, l'estudiós valencià assenyala els tres nivells d'acció regional que han vingut manifestant-se fins a l'actualitat: el de les organitzacions internacionals (Consell d'Europa i Unió Europea), el dels Estats (federal, confederal, autonòmics...) i l'acció de les mateixes regions.³⁵ Si bé, sobreposant a tal distinció l'esquema d'anàlisi usat

---

no sols és aplicable al camp públic sinó també al privat. “El principio de subsidiariedad se aplica tanto a las colectividades públicas como a los organismos privados. Conduce a descargar al Estado de sus sobrecargas en favor de la Federación Europea pero también en favor de las regiones, de los municipios o de los sectores privados (privatización)”. Dusan Sidjanski, *El futuro federalista de Europa. De los orígenes de la Comunidad Europea a la Unión Europea* [Gaizka Aranguren i Enrique Martínez Gutiérrez, trads.], Barcelona, Ariel, 1998, p. 221.

³¹ Chantal Millon-Delsol, *L'État subsidiaire. Ingérence et non-ingérence de l'État: le principe de subsidiarité aux fondements de l'histoire européenne*, París, PUF, 1992, p. 8. Per tant, “en ne posant pas seulement le devoir de non-ingérence mais aussi le devoir d'ingérence, l'idée de subsidiarité fonde la liberté d'autonomie sous un ordre de justice sociale, ce qui constitue son paradoxe typique”. *Ibid.*, p. 10.

³² Ferdinand Kinsky, “Fédéralisme et personnalisme”, a *Dictionnaire international du fédéralisme* [Denis de Rougemont, dir./François Saint-Ouen, ed. lit.], Brussel·les, Bruylant, 1994, p. 80.

³³ Denis de Rougemont, *L'un et le divers* (1970), a *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont...*, op. cit., t. III, vol. II, p. 235.

³⁴ Santiago Petschen, “Introducción”, a *El papel de las regiones en Europa* [Santiago Petschen, coord.], Madrid, Biblioteca Nueva, 2003, pp. 36 i 27.

³⁵ *Ibid.*, 27-34. L'acció de cooperació entre les mateixes regions s'ha fet efectiva amb la creació de nombroses comunitats de treball transfrontereres, amb la signatura d'acords bilaterals i multilaterals de caràcter internacional entre regions de distints països i, com a fruit d'aquestes iniciatives, amb el sorgiment d'institucions de cooperació interregional no governamentals.

anteriorment per Charles Ricq³⁶, podem classificar les dues primeres iniciatives de diàleg institucional vertical, confegit entre les regions i els poders públics superiors (estatal o internacional), mentre que la tercera mampresa regionalitzadora podem qualificar-la de diàleg horitzontal de regions entre elles.

Amb tot, l'anhel rougemontia d'estructurar subsidiàriament una futura federació europea, per mitjà d'una jerarquia de tres nivells de poder (continental, estatal i regional), a hores d'ara, resta encara lluny de materialitzar-se de forma completa, fins i tot al si de la Unió Europea. Malgrat tot, hi ha hagut avanços fragmentaris. A parer de Dusan Sidjanski:

“«La Europa de las Regiones», idea que fue lanzada por Denis de Rougemont en los años sesenta, se inscribe poco a poco en los hechos y en las instituciones. La política regional se convirtió en una realidad en los años setenta antes de ser ratificada por el Acta Única Europea en 1987. En el Tratado de Maastricht, toda una serie de políticas comunes se orientan hacia un mejor equilibrio regional y hacia el desarrollo de las regiones más pobres. Esta evolución de la política regional se apoya en las acciones de los Fondos Estructurales y en la dinámica de las regiones en el interior de los Estados miembros y de la Comunidad”.³⁷

En la realitat històrica de primeries de la dècada de 1990, l'entrada en vigor del Tractat de Maastricht en 1993 va sembrar l'esperança. Puix reconegué i donà veu en el procés de decisió comunitària a les realitats polítiques infraestatals al si de la Unió Europea, mitjançant la creació del Comité de les Regions i el mecanisme de l'art. 203, que preveu la representació regional en el Consell de Ministres dins de la delegació estatal corresponent. Tot i això, dit Tractat de la Unió sols instaurà el principi de subsidiarietat entre la Unió Europea i els Estats membres –no incloent el nivell regional en tal vertebració oficial del poder, encara que *de facto* sí que hi funciona. Al capdavall, malgrat els fruits ambivalents d'aquest document de Dret comunitari respecte a les expectatives d'aprofundiment federal, el president de la Comissió Europea, Jacques Santer, no s'estalvià el record envers la influència exercida pel pensament rougemontia en l'assoliment d'aquesta fita.

“L'Union européenne aujourd'hui n'est certes pas une fédération. Néanmoins, le principe de subsidiarité dont elle s'inspire est un élément important de la vision fédéraliste et européenne portée par Denis de Rougemont et qui recherche une harmonie entre différentes communautés humaines: régionales, nationales et européennes. À cet égard, je me permets de reprendre la question que mon prédécesseur, Jacques Delors, adressait à Denis de Rougemont dans la préface d'une réédition de *28 siècles d'Europe*: «La vraie question n'est-elle pas, plutôt que l'élimination de la puissance et du pouvoir, celle de son exercice aux différents niveaux de l'action, de la ville à la région, de l'Etat-

---

³⁶ Charles Ricq, “Les Régions d'Europe et la construction européenne”, a *Cadmos*, n° 36, hivern de 1986, pp. 38-76.

³⁷ Dusan Sidjanski, *El futuro federalista de Europa. De los orígenes...*, op. cit., p. 264.

nation à la Communauté européenne? Le principe de subsidiarité, cher au fédéralisme intégral, ne signifie-t-il pas que l'exercice du pouvoir sur autrui est une dimension incontournable implicitement de toute organisation politique? Et que dès lors, ce qui importe c'est d'en organiser la répartition»³⁸.

En tot cas, pel que fa al tema del repartiment i l'organització institucional del poder, cal apuntar, per últim, una advertència assenyalada recentment pels analistes polítics entorn a l'equiparació de les lògiques implícites en el federalisme i en la subsidiarietat. Segons Ferran Requejo, el federalisme de tradició liberal, com ara el dels *Federalist Papers* nord-americans, prima d'inici la divisió institucional de poders i el respecte a l'autogovern de les unitats federades, mentre que el principi de subsidiarietat dóna prioritat a l'acostament de les decisions polítiques al ciutadà en l'àmbit local i regional i a la màxima eficiència del sistema polític en el seu funcionament general, la qual cosa situa la divisió de poders com el punt d'arribada i no com el de partença. És així que, arran aquestes consideracions, és possible defensar que, eventualment, en algun Estat d'estructura federal, la subsidiarietat pot degradar el principi federal i erosionar fins i tot l'objectiu de garantir l'autonomia de les entitats federades, conduint, per tant, a una mena de contradicció que reforce el paper i les competències dels organismes centrals de l'Estat.³⁹

De forma similar, Pierre Izard, reconeixent si més no el tronc comú de defensa de l'autonomia política, compartit tant pel federalisme liberal dels *Federalist Papers* com pel federalisme integral que promou la subsidiarietat, apunta cap a les mateixes diferències existents entre ells. Puix, mentre el pensament d'A. Hamilton, J. Jay i J. Madison utilitza el federalisme sols com a instrument juridicopolític per a reforçar la separació de poders dins del liberalisme, el federalisme integral, en la línia proudhoniana, apareix a mode d'una concepció fonamental de les relacions humanes en l'àmbit públic, expressant, per tant, un humanisme social i polític ampli, a tall de transposició de l'antropologia filosòfica del personalisme comunitari.⁴⁰

---

³⁸ Jacques Santer, "La construction de l'Europe fédérale: l'union des diversités", a *Régionalisme, fédéralisme, écologisme. L'union de l'Europe sur des bases culturelles et économiques nouvelles. Un hommage à Denis de Rougemont* [Mark Dubrulle, ed.], Brussel·les, Presses Interuniversitaires Européennes, 1997, pp. 25-26.

³⁹ Ferran Requejo, *Federalisme, per a què?*, València, 3i4, 1998, pp. 29-30.

⁴⁰ Pierre Izard, *Personnalisme et fédéralisme à travers l'œuvre des fondateurs de la revue L'Ordre Nouveau* (Robert Aron, Claude Chevalley, Arnaud Dandieu, Daniel-Rops, Alexandre Marc et Denis de Rougemont), tesi doctoral, Tolosa del Llenguadoc, Université des Sciences Sociales de Toulouse, 1986, pp. 411-419.